

Claudiu Țârulescu

***Disputa tetragamică și
consecințele acesteia
în istoria Bisericii
Bizantine***

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2021

DTP și copertă:
Editura Mega

Redactor:
Simina Baumgarten

© Claudiu Țărulescu, 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȚĂRULESCU, CLAUDIU

Disputa tetragamică și consecințele acesteia în istoria Bisericii Bizantine

/ Claudiu Țărulescu. – Cluj-Napoca: Mega, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-020-349-0

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

INTRODUCERE.....	7
1. Delimitarea temei și obiectivele propuse.....	7
2. Stadiul cercetării și actualitatea temei.....	9
3. Metodologia și izvoarele utilizate.....	14
4. Structurarea tezei.....	15
I. CONTEXTUL ISTORIC ȘI CĂSĂTORIILE ÎMPĂRATULUI LEON FILOSOFUL.....	17
I.1. Începutul dinastiei macedonene. Biografia lui Leon al VI-lea.....	17
I.2. Teofana și prima căsătorie a împăratului.....	27
I.3. Zoe și recăsătorirea împăratului.....	34
I.4. A treia căsătorie și conflictul împăratului cu Biserica Ortodoxă bizantină.....	39
I.5. Raportul puterilor în Bizanț. Influențele cezaro-papiste ale lui Leon Filosoful în conflictul cu Biserica Ortodoxă bizantină.....	44
II. DIVORȚUL ȘI RECĂSĂTORIREA – ANALIZATE DIN PERSPECTIVĂ CANONICĂ ȘI LEGISLATIVĂ.....	69
II.1. Divorțul și recăsătorirea în contextul disputei tetragamice.....	69
II.2. Divorțul în Sfintele Scripturi.....	71
II.3. Divorțul în legislația civilă bizantină. Novelele maritale ale lui Leon Filosoful.....	82
II.4. Consecințele novelor leontine în istoria Bisericii Ortodoxe.....	91
II.5. Divorțul în canoanele Bisericii Ortodoxe.....	100

III. DISPUTA TETRAGAMICĂ ȘI CRIZA DIN SÂNUL BISERICII BIZANTINE.....	109
III.1. Zoe Carbonopsina – ultima soție a lui Leon Filosoful și rolul ei în istoria Bizanțului.....	109
III.2. Conflictul politic și religios dintre împărat și ierarhii ortodocși.....	125
III.3. Schisma din Biserica creștină.....	161
III.4. Sfârșitul schismei și Tomus Unionis.....	171
IV. CĂSĂTORIA ÎN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ ȘI INTERVENȚIA PONTIFULUI ROMAN ÎN DISPUTA TETRAGAMICĂ.....	183
IV.1. Semnificația teologică a sacramentului Căsătoriei în Biserica Romano-Catolică. Perspective teologice apusene sumare asupra sacramentului căsătoriei și a indisolubilității acesteia.....	183
IV.2. Dizolvarea căsătoriei și recăsătorirea în tradiția Bisericii Romano-Catolice.....	189
IV.2.1. Tradiția Părinților apuseni și a papilor.....	189
IV.2.2. Canoanele sinoadelor locale apusene.....	199
IV.3. Implicarea papei în conflictul dintre Biserica Ortodoxă și Leon al VI-lea. Scopul și interesele politico-religioase ale acestuia în disputa tetragamică.....	202
CONCLUZII.....	227
ANEXE.....	233
I. A. Textul edictului sau înregistrarea Uniunii Bisericii sub Constantin și Roman, fost împărat, la momentul cel din urmă distins cu funcția de <i>Basileopator</i>	233
II. Epistola 32 a Patriarhului Nicolae Misticul către papa Andronic al III-lea, redactată în cursul anului 912.....	244
III. Scene cu reprezentarea pocăinței lui Leon Filosoful.....	257
BIBLIOGRAFIE.....	261
INDICE.....	273

Introducere

1. Delimitarea temei și obiectivele propuse

Disputa tetragamică și consecințele ei în istoria Bisericii bizantine se încadrează în domeniul Istoriei și Spiritualității Bizantine. Pe parcursul acestei cercetări, vom urmări cum tetragamia împăratului bizantin Leon Filosoful (886–912) a provocat un conflict între el și Biserica Ortodoxă la începutul secolului al X-lea și implicit consecințele rezultate în urma încheierii celei de-a patra căsătorii a acestuia, cu Zoe Carbonopsina. Mai multe înfruntări au avut loc între ierarhii Bisericii Ortodoxe, dar și între papă, care a fost implicat în această dispută teologică, și patriarhul Constantinopolului, înfruntări care au condus la schismă și la pierderea păcii în Bizanț.

Leon al VI-lea a fost un bun cunoscător al teologiei Ortodoxe, un student extraordinar, care a participat la mai multe controverse legate în mod special de subiectul căsătoriei și divorțului¹, și care, dintre toți împărații bizantini, a promovat cele mai multe legi referitoare la căsătorie.² Dintre novelele promulgate, cea cu numărul 89 rămâne reprezentativă, întrucât prin această lege, Biserica a dobândit împotriva voinței sale o nouă dimensiune, cea legislativă, responsabilitate care va implica modificări majore atât în cultul ei, cât și în viața cotidiană a sa și a oamenilor din Imperiul Bizantin. În acest fel, Biserica Ortodoxă a fost constrânsă să legifereze toate căsătoriile, inclusiv ale eterodocșilor, dar și divorțurile acestora.

---

¹ Romilly James Heald JENKINS, Leendert Gerrit WESTERINK, *Letters of Nicholas I, Patriarch of Constantinople*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1973, p. 300.

² Pierre NOAILLES, Alphonse DAIN, „Les Nouvelles de Léon VI le Sage”, texte et traduction, 1944, în *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 1946, Vol. 1, nr. 1, p. 101.

Cu toate acestea, istoria îl regăsește pe Leon Filosoful într-o situație ingrată și contradictorie poziției Bisericii Ortodoxe, întrucât, în ciuda legilor și discursurilor sale, împăratul s-a recăsătorit de mai multe ori, plasând astfel Biserica Răsăriteană într-un context foarte delicat, cu care aceasta nu se mai confruntase. Această situație implica atât stabilirea precisă a unui număr limită admis pentru recăsătorirea unui ortodox, cât și căutarea unor argumente teologice și canonice, care să sprijine dispoziția luată. Am descris situația împăratului ca fiind una „ingrată” pentru că, până la momentul tetragamiei, Leon al VI-lea se poziționase pe aceeași linie cu învățătura Bisericii Ortodoxe atât prin novelele promulgate, cât și prin omiliile lui.

Pentru redactarea acestei teze mi-am propus mai multe obiective. Întâi de toate, pentru a afla motivul care l-a determinat pe împărat să-și modifice atitudinea față de învățătura ortodoxă, am parcurs biografia lui și am semnalat evenimentele majore din viața acestuia, care l-au influențat. Astfel, am putut remarca ambiția și motivația lui în vederea împlinirii unei dorințe arzătoare, aceea de a avea un moștenitor la tron.

Apoi am considerat că este necesar analizarea contextului istoric și canonic în care a avut loc tetragamia lui Leon, fapt pentru care am cercetat atât canoanele Bisericii Ortodoxe care fac trimitere la divorț și recăsătorire, cât și legislația bizantină pentru a observa, pe de o parte condițiile în care un creștin poate divorța, iar pe de altă parte impedimentele impuse în cazul recăsătoririi acestuia. Sunt relevante canoanele Sinoadelor Ecumenice de la Niceea (325), Calcedon (451), Trulan (692), ale Sinodului local din Constantinopol (920), canoanele Patriarhului Fotie, colecțiile canonice rezultate din extrase ale scrierilor patristice, tradiția Bisericii Răsăritene, în special Sfintele Scripturi și nu în ultimul rând legislația bizantină, din care fac parte: *Novelele* lui Justinian, *Ecloga* lui Leon al III-lea, *Basilicalele* și *Novelele* lui Leon al VI-lea Filosoful, acestea fiind reprezentative pentru subiectul care urmează a fi tratat.

În cazul împăratului Leon vom putea observa, încă de la primul său divorț, modul în care faptele și gândurile lui l-au poziționat într-o conjunctură controversată și contrară tradiției și învățăturii Bisericii bizantine.

Pentru recunoașterea legalității celei de-a patra căsătorii, cu Zoe

Carbonopsina, Leon I-a implicat pe papa de la Roma, iar acesta, fără ezitare, urmărind propriile interese și conform cu teologia romano-catolică, a oferit dispensă împăratului bizantin. Din acest motiv, în continuarea tezei am analizat învățătura și canoanele Bisericii Occidentale cu privire la divorț și recăsătorire, interesele papei pentru a interveni în disputa tetragamică și dacă implicarea conducătorului Bisericii Romano-Catolice într-o problemă de ordin disciplinar petrecută în Biserica bizantină a fost sau nu canonică.

Nu în ultimul rând, un alt obiectiv a fost să cercetez pe de o parte raportul puterilor în Imperiul Bizantin, a drepturilor și responsabilităților conducătorului statului și patriarhului de la Constantinopol, iar pe de altă parte, în ce măsură împăratul poate modifica legile ecleziale și interveni în treburile Bisericii. Aceasta a fost o problemă delicată în istoria Bizanțului și a continuat să fie și în timpul lui Leon Filosoful și al lui Nicolae Misticul.

În general vorbind, în cazul conflictelor are loc o contradicție, o divergență de interese, tendințe sau dorințe, care împiedică interacțiunea firească dintre oameni sau îndeplinirea unui scop. Soluționarea unui astfel de conflict este îndreptată spre obținerea unui rezultat, anume înlăturarea divergențelor. Disputa tetragamică nu a făcut excepție de la această regulă. Fapt pentru care, un alt obiectiv în redactarea acestei teze a fost precizarea atât a consecințelor conflictului dintre împăratul bizantin, patriarhul ecumenic și papă, cât și a soluțiilor găsite, prin care pacea a fost restabilită în imperiu și Biserica.

2. Stadiul cercetării și actualitatea temei

Puțini împărați bizantini, predecesori ai lui Leon Filosoful, s-au implicat în conflicte matrimoniale cu Biserica Ortodoxă. Dintre aceștia trebuie amintiți: Heraclie (610–641), care s-a căsătorit de două ori³ și

---

³ La o zi după încoronarea sa, Heraclie s-a căsătorit cu Eudochia. Cu aceasta a avut doi copii, o fată și un băiat. Acesta din urmă, cunoscut în istorie drept Constantin al III-lea, a domnit câteva luni după moartea tatălui său, murind în 641. Eudochia a murit la câteva luni după nașterea băiatului din cauza epilepsiei, iar Heraclie s-a recăsătorit după un an cu nepoata lui Martina. Această căsătorie a fost condamnată de popor și Biserica Ortodoxă din cauza incestului. Dintre cei nouă copii oferii de Martina, patru

Constantin al VI-lea (780–797), care a provocat o dispută cunoscută în istoria Bisericii Ortodoxe sub denumirea de „schisma adulterină.” Împăratul și-a închis soția cu forța într-o mănăstire și s-a recăsătorit. Această căsătorie a fost condamnată în vremea respectivă de către Patriarhul Ecumenic, Tarasie, ca fiind necanonică.⁴ Însă primul precedent în ceea ce privește numărul de recăsătoriri acceptate din punct de vedere canonic aparține lui Constantin al V-lea Copronimul (741–775). Acesta se căsătorea în anul 769, pentru a treia oară, cu Evdochia Melissina. Căsătoria aceasta a fost binecuvântată și recunoscută de Biserică la acea vreme și, de asemenea, recunoscută din punct de vedere legal. Există un detaliu însă, în ceea ce privește acest eveniment, anume faptul că, atât Biserica cât și împăratul Constantin Copronimul erau iconoclaști.⁵ Cu toate acestea, rămâne necunoscut dacă Leon Filosoful a amintit despre acest episod în conflictul provocat de tetragamia lui.⁶

În disputa tetragamică avem implicați, pe de o parte, pe Leon al VI-lea, care de fiecare dată a ales în scaunul Bisericii din Constantinopol un candidat asupra căruia își putea manifesta influența politică, iar pe de altă parte, îl avem pe Nicolae Misticul, o personalitate remarcabilă⁷,

---

au murit încă din pruncie, iar alții doi s-au născut cu dizabilități fizice. Poporul bizantin a privit aceste lucruri petrecute ca fiind pedeapsa divină. George OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*, Oxford, 1957, pp. 112–113; Aleksandr Aleksandrovic VASILIEV, *Istoria Imperiului Bizantin*, Polirom, 2010, p. 215.

⁴ Nelegiuita căsătorie dintre împăratul bizantin și amanta sa, Teodota, a fost oficiată de preotul Iosif de la biserica Sfânta Sofia. Atât Sfântul Teodor Studitul cât și Patriarhul Tarasie au muștrat pe împărat pentru acest act săvârșit. Sfântul Tarasie a fost înlăturat din scaunul patriarhal, iar Teodor Studitul bătut și exilat. Acesta din urmă s-a întors din exil, timp în care Constantin al VI-lea și-a pierdut împărăția și a fost orbit în urma revoltei poporului bizantin. G. OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*, pp. 180–181.

⁵ G. OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*, pp. 166–170.

⁶ Nicholas G. ITSINES, *Patriarch Nicholas Mystikos and the fourth marriage of Leo VI, the Wise*, Holy Cross Greek Orthodox Theological School, Forham University, 1968, pp. 108–109.

⁷ Despre viața acestuia a se vedea David THOMAS and Alex MALLETT, *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 2 (900–1050)*, Boston 2010, p. 169; Romilly James Heald JENKINS, „Three Documents concerning the Tetragamy”, în *Dumbarton Oaks Papers* Vol. 16 (1962) pp. 229–41; Patricia Karlin-HAYTER, *Vita Euthymii*, Patriarchae CP, Brussels, 1970; R.-J. JENKINS, L.-G. WESTERINK, *Letters of Nicholas I...; Leendert Gerrit WESTERINK, Nicholas I Patriarch of Constantinople*.

care, în ciuda presiunilor la care a fost supus de către împărat, și-a dorit păstrarea păcii în Biserica Ortodoxă și în Bizanț, dar și respectarea canoanelor și învățaturii ecleziale, fapte care au culminat cu demiterea și exilarea lui în anul 907. Patriarhul Ecumenic se afla, așadar, în postura de a alege între a susține și a promova moralitatea, canoanele și învățătura ortodoxă, prin condamnarea păcatului desfrânării sau de a contribui la bunăstarea Bizanțului, prin acordarea unei dispense care conferea legitimitate celei de-a patra căsătorii, dar cu care nu toți creștinii ortodocși erau de acord.

Acest conflict dintre patriarh și împărat nu s-a limitat la granițele Bizanțului, ajungând până la Roma. Pentru că Leon al VI-lea nu a găsit sprijin în rândul întâistăților celor cinci patriarhii ortodoxe din Orient, el a solicitat intervenția papei de la Roma pentru clarificarea teologiei maritale și primirea unei dispense care să confirme legitimitatea căsătoriei sale cu Zoe Carbonopsina, astfel încât fiul lui, Constantin al VII-lea, să devină moștenitorul legal al tronului imperial. Această solicitare a lui Leon era condamnată de canoanele ortodoxe, dar nu și de teologia și de regulile Bisericii Romano-Catolice.

Pentru redactarea tezei m-am folosit de câteva izvoare care fac trimiteri directă la disputa tetragamică. Scrisorile Patriarhului Ecumenic⁸, Nicolae Mistical, rămân esențiale pentru elucidarea conflictului ivit între el și împăratul bizantin, Leon al VI-lea. Cauza sau cauzele principale care au condus la acest conflict au fost de ordin dinastic și disciplinar. De trei ori căsătorit, Leon nu a avut un moștenitor de linie bărbătească la tron. Din relația lui cu amanta, Zoe Carbonopsina, a rezultat un băiat nelegitim. În vederea asigurării succesiunii la tron a noului născut, Constantin al VII-lea Porfirogenetul, Leon a dorit oficializarea

---

Miscellaneous writings, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University Washington, District of Columbia, 1981; A.R. LITTLEWOOD, „The Byzantine letter of consolation in the Macedonian and Comnenian periods”, DOP 53 (1999) 19–41; Theodora ANTONOPOULOU, *The homilies of the Emperor Leo VI*, Leiden, 1997; P. LEMERLE, *Le premier humanisme byzantin*, Paris, 1971, pp. 197–8 (French trans. of a letter of Photius to Nicolas; text in PG 102, col. 597); V. GRUMEL, *Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. 1. Les actes des patriarches, Fasc. II, Les registres de 715 a 1043, Paris, 1936, pp. 133–46, 148–221.

⁸ R.-J. JENKINS, L.-G. WESTERINK, *Letters of Nicholas I...*; L.G. WESTERINK, *Nicholas I Patriarch of Constantinople. Miscellaneous writings*.

relației cu Zoe, prin căsătorie, lucru care a provocat un scandal de proporții în istoria Bisericii Bizantine. Nu au fost afectate doar relațiile Bisericii patriarhale cu puterea imperială, ci și cele cu papa și, lucrul cel mai important, scandalul a determinat apariția unei schisme în Biserica Ortodoxă.

Patriarhul Nicolae Misticul a fost printre puținii ierarhi demiși sau înlăturați drept urmare a dorinței împăratului. El a rămas una dintre figurile centrale ale istoriei bizantine, un personaj controversat, întrucât, prin opoziția lui față de recăsătorirea lui Leon Filosoful pentru a treia oară, a fost atât lăudat de criticii istorici, dar și criticat. Conform unora, Nicolae s-a opus celei de a patra căsătorii din considerente eclezi-ale și legale, iar conform opiniilor altora, din motive politice. În timpul celor două perioade de conducător al Patriarhiei Ecumenice, Nicolae I a redactat aproximativ 80 de scrisori, adresate curții papale, ierarhilor ortodocși cu provinciile în Bulgaria, Caucaz și Arabia. O parte dintre acestea fac referire și la cea de-a patra căsătorie, motiv pentru care ele reprezintă o sursă istorică de maximă importanță.

Intervenția papei în disputa tetragamică a fost înainte de toate una necanonică, dar și o oportunitate pentru acesta de a-și manifesta primatul în fața celorlalți patriarhi ortodocși. Prin urmare, se poate spune că tetragamia lui Leon a reprezentat un cumul de probleme de ordin disciplinar, legislativ, canonic, politic și chiar teologic, alimentate pe alocuri de interese și ambiții personale, și care putea fi soluționată pe cale pașnică.

Cele 8 epistole⁹ redactate de către episcopul Arethas al Cezareei Capadociei dezbat de asemenea subiectul delicat al disputei tetragamice. Scrisorile care fac referire la acest subiect au fost redactate ulterior încheierii celei de a patra căsătorii, când împăratul Leon fusese izgonit din Biserică, din cauza încălcării canoanelor. Episcopul se adresează împăratului și îi solicită să o părăsească pe Zoe, invocând diverse motive teologice. El își exprimă dezacordul cu privire la această căsătorie și la botezul lui Constantin Porfirogenetul. Schisma care a luat naștere în Biserica Ortodoxă pare a fi repetarea aceleia care se

⁹ Romilly James Heald JENKINS, *Eight letters of Arethas on the Fourth Marriage of Leo the Wise*, Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Century, Variorum reprints, Londra, 1970.

petrecuse în urmă cu o generație, între Fotie și Ignatie. Astfel, avem pe o de o parte susținătorii lui Nicolae Misticul, care au fost identificați ca urmași ai lui Fotie, iar pe de altă parte, pe cei care au susținut pe Eftimie și care amintesc de Ignatie și de adepții acestuia. Există de asemenea scrisori redactate de către episcopul Aretas de Cezareea¹⁰, care se dovedesc utile și necesare în studierea disputei tetragamice. Acestea relatează poziția și argumentele acestuia cu privire la cea de-a patra căsătorie.

Colecția *Basilica*¹¹ a împăratului bizantin Leon al VI-lea este importantă în cadrul redactării capitolului III al acestei teze. *Basilica* reprezintă o aranjare sistematică a legilor conservate în *Corpus Juris Civilis* și, în consecință, fundamentul întemeierii și promulgării noilor legi bizantine. Numite și novele, aceste legi erau un răspuns la probleme curente, precum cea a căsătoriei a patra. Exista o preocupare pentru ca legile promovate în această colecție să respecte canoanele Bisericii, dar și legislația bizantină. În ciuda evenimentelor ulterioare, Leon al VI-lea și-a exprimat în această colecție de legi, dorința interzicerii celei de-a patra căsătorii, pronunțându-se astfel împotriva recăsătoririi. Din această perspectivă, *Basilica* merită atenția noastră și în contextul promulgării novejii 89, prin care Bisericii i s-a acordat putere juridică.

Viața patriarhului Eftimie¹² scrisă în perioada anilor 920–925, este o apologie al lui Eftimie, duhovnicul împăratului Bizantin, Leon al VI-lea și succesorul lui Nicolae Misticul pe tronul patriarhal, operă al cărei autor este totuși necunoscut. Acesta din urmă a relatat anumite detalii și evenimente, care denotă că avea o poziție privilegiată la curtea imperială, în timpul lui Leon Filosoful. Este indiscutabil una dintre cele mai bogate resurse istorice ale perioadei care începe cu moartea împăratului Vasile I, până la primii ani ai lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul. Cu toate acestea, informațiile sunt limitate, dintr-o anumită perspectivă, în ceea ce îl privește pe împăratul bizantin Leon

¹⁰ Romilly James Heald JENKINS, *Eight letters of Arethas on the Fourth Marriage of Leo the Wise*, Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Century, Variorum reprints, Londra, 1970.

¹¹ Spiros TROIANOS, *The Novels of Leo VI the Wise*. Athens, Erotodos Publishing, 2007.

¹² P.-K. HAYTER, *Vita Euthymii Patriarchae CP*. Editions de Byzantion, Bruxelles, 1970.

al VI-lea, atenția fiind îndreptată asupra patriarhului Eftimie, această lucrare fiind mai degrabă o apologie a faptelor și gândurilor acestuia.

Utilitatea acestei teze este dată de însăși actualitatea și aplicabilitatea ei în contextul curent al Bisericii Ortodoxe. Divorțul și recăsătorirea sunt chestiuni actuale și cu acestea s-au confruntat oamenii încă din Vechiul Testament. Cu toate acestea ele au fost prea puțin dezbătute de către teologii și ierarhii Bisericii Ortodoxe, iar ca argument în acest sens este tetragamia lui Leon, din secolul al X-lea, când încă nu existau norme clare cu privire la numărul limită de recăsătoriri îngăduite unui creștin ortodox. A fost necesar un conflict între membrii Bisericii bizantine și o schismă să ia naștere, pentru ca tematica divorțului și recăsătoririi să fie analizată în mod corespunzător. În acest fel și într-un asemenea context, a fost redactat decretul *Tomus Unionis* care elucidează împrejurările, condițiile, impedimentele și penitențele pentru recăsătorire. Totodată a fost stabilit numărul limită de recăsătoriri îngăduit în Biserica Ortodoxă. Aceste norme canonice nu au fost modificate de atunci și ele sunt folosite și aplicate și în ziua de astăzi.

În ciuda impactului pe care l-a avut tetragamia lui Leon în viața Bisericii Bizantine, această controversă provocată de căsătoria a patra, a fost dezbătută prea puțin sau foarte sumar în articole și cărți de teologie și istorie, mai ales în limba română. Din acest motiv și ca urmare a preocupării personale pentru acest subiect, am considerat că este necesar și util să surprind pe cât a fost posibil imaginea de ansamblu a acestui conflict, a cauzelor care au provocat tensiuni între împărat și clerici și a soluțiilor găsite pentru restaurarea păcii în Bizanț și în Biserica Ortodoxă. Leon Filosoful va rămâne cunoscut în istorie în mod special pentru problemele disciplinare pe care le-a provocat, iar Nicolae Misticul ca un reprezentant și protector al idealurilor creștine, el fiind totodată canonizat.

3. Metodologia și izvoarele utilizate

În redactarea tezei m-am folosit cu precădere de analizarea izvoarelor istorice, a articolelor și cărților de specialitate care au tratat subiectul tetragamiei lui Leon. Am amintit deja epistolele redactate de către Patriarhul Nicolae Misticul, iar dintre acestea am analizat în special

pe cele adresate papilor Serghie al III-lea, Anastasie al III-lea și Ioan al XI-lea. În cuprinsul acestora am identificat mai multe pasaje în care au fost descrise evenimentele provocate de disputa tetragamică. Din aceste considerente, am tradus integral una dintre epistole și am atașat-o la Anexe. În continuare, m-am folosit și de epistolele episcopului Arethas, în care era condamnată cea de-a patra căsătorie și care au reprezentat o sursă importantă pentru înțelegerea faptului că, până la acel moment, în teologia ortodoxă nu era stabilit un număr limită pentru recăsătoriri. De asemenea, m-am folosit de *Vita Euthymii* care, deși a fost privită ca o lucrare redactată în mod subiectiv, am considerat că este necesar să compar informațiile prezente în ea cu cele găsite în alte izvoare. Nu în ultimul rând, m-am folosit atât de principalele colecții de canoane din teologia ortodoxă, canoanele Părinților din Răsărit, colecțiile legilor civile din Bizanț, care au avut drept subiect divorțul și penitențele acordate celor care încălcau normele Bisericii, cât și canoanele Conciliilor din Biserica Romano-Catolică, tratatele teologilor latini și epistole ale papilor care făceau referire la divorț și recăsătorire. O importanță deosebită am acordat decretului *Tomus Unionis*, prin intermediul căruia a fost interzisă oficial căsătoria a patra, iar pacea în Biserică a fost restabilită. Acesta se regăsește la finalul tezei, tradus integral.

4. Structurarea tezei

Primul capitol are drept obiectiv principal expunerea personalității împăratului Leon Filosoful și a vieții sale, într-un mod sumar. Toate trăsăturile dobândite, cunoașterea teologiei Ortodoxe și a științelor profane, conflictele avute de tatăl său, Vasile I, cu Biserica din Bizanț, dar și educația primită de la părinți, au fost fundamentale în deciziile pe care Leon le-a luat pe tot parcursul disputei tetragamice. Sunt prezentate, pe de o parte primele trei căsătorii ale acestuia, viețile soțiilor, evenimentele și conflictele provocate de acestea, iar pe de altă parte modul în care Leon a gestionat relația cu Biserica Ortodoxă și întâistătătorii ei. Vom vedea cum încă de la primul divorț se creează un tipar în ceea ce îl privește pe Leon Filosoful.

În al doilea capitol sunt dezbătute divorțul și recăsătorirea, atât în

teologia Ortodoxă cât și în legislația bizantină. Sunt amintite principalele legi civile cu privire la aceste subiecte și sunt comentate și dezbătute în mod special novelele emise de însuși Leon Filosoful cu privire la recăsătorire. Acestea au avut un impact negativ și deosebit de puternic în viața Bisericii, fapt pentru care ele necesită o atenție deosebită. Din acest motiv, am ales să analizez și consecințele novelor maritale promulgate de Leon și în ce măsură a fost modificată sau afectată viața Bisericii. Nu în ultimul rând, am tratat subiectul divorțului în contextul canoanelor ortodoxe, pentru a lămuri dacă Patriarhul Ecumenic era îndreptățit sau nu să se opună recăsătoririi lui Leon Filosoful.

Al treilea capitol este dedicat în întregime disputei tetragamice. Au fost utilizate mai multe izvoare și implicit epistolele Patriarhului Nicolae Misticul, care descriu evenimentele petrecute la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul veacului următor. Sunt expuse interesele politice și personale ale celor implicați în acest conflict, intervenția necanonică a papei în tetragamia lui Leon, dar și consecințele acestei dispute, care au culminat cu schisma din interiorul Bisericii Ortodoxe. În cele din urmă, finalul capitolului precizează modul în care a luat sfârșit disputa tetragamică, felul în care pacea a fost restabilită în Biserica Ortodoxă, precum și hotărârile canonice luate cu privire la cea de-a patra căsătorie, în *Tomus Unionis* (tradus integral și atașat la anexe).

În ultimul capitol sunt analizate sumar divorțul și recăsătorirea în teologia maritală a Bisericii Romano-Catolice, pentru o înțelegere a motivului pentru care papa Serghie al III-lea a putut recunoaște fără ezitare legitimitatea căsătoriei a patra a lui Leon Filosoful. Totodată sunt analizate interesele politice și religioase ale papei, care a intervenit în acest conflict dintre împărat și patriarhul ecumenic, deși acest lucru putea însemna înrăutățirea relațiilor cu Biserica Ortodoxă.

Anexele prezintă interes prin prisma faptului că ele cuprind traducerea integrală a scrisorii cu nr. 32, redactată de către Patriarhul Nicolae Misticul și adresată papei de la Roma, în cuprinsul căreia relatează amănunțit evenimentele cu privire la disputa tetragamică. De asemenea, anexele cuprind și traducerea integrală a decretului *Tomus Unionis*, care include hotărârile luate de Sinodul de la Constantinopol din anul 920 cu privire la divorț și recăsătorire în Biserica Ortodoxă.